

Оксана КОНДУР

кандидат фізико-математичних наук, доцент,
заступник декана педагогічного факультету
ДЗВО «Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника»
(м. Івано-Франківськ)

Ключові слова: теорія освіти, менеджмент освіти, суспільство, демократична освіта, педагогіка, свідомість, глобалізація.

Розглядаються тенденції освіти та моделі інститутів глобалізованого суспільства сучасності в контексті особливості взаємовідношення освіти і соціуму, людини і держави. Здійснюється дослідження і системний аналіз реформ на рівні суспільства загалом і освіти зокрема. Досліджуються змістовні, структурні і функціональні характеристики в контексті інституційних тенденцій суспільної практики, а також форми і можливості її методологічного застосування. Розглядається модель, утілена в програмі суспільного розвитку і навчання, які насамперед покликані навчити людей провадити самостійне і оригінальне дослідження себе, соціуму і системи знань. Водночас обґрунтовується, що ці моделі і програми не мають бути відірвані ані від індивідуально-колективної системи моральних і соціальних цінностей, теоретико-прикладного навчання, ані від подальшого застосування набутих цінностей, норм і навичок у повсякденному житті, науці чи на виробництві, у сфері всіх соціальних інститутів.

ГЛОБАЛІЗАЦІЯ ОСВІТИ В КОНТЕКСТІ ПРОБЛЕМ ТА ПЕРСПЕКТИВ СУСПІЛЬНОГО РОЗВИТКУ

© Кондур О., 2018

а думку багатьох сучасних дослідників (1) глобалізації (і, зокрема, глобалізації освіти і науки) [9–14], (2) менеджменту освіти [1;16], (3) розвитку [8;9;10;13;15–16], критичного навчання [6;7], філософії освіти та педагогіки [2;3;4;5;], **глобалізація освіти (також – глобалізація науки)** так само, як і її основа – **глобалізація загалом**, – це своєрідне стиснення світу й посилення світу як єдиного цілого [10, с. 8].

Зосередившись на питаннях взаємодії партикуляризму (намірів окремих етнічних чи релігійних груп, частин держави діяти тільки на свою користь на шкоду загальним інтересам спільноти чи держави) та універсалізму, розуміючи, що партикуляризація універсалізму – це уявлення про світ як єдине ціле, а універсалізація партикуляризму – це глобалізоване очікування, що спільноти повинні мати власні ідентичності.

Глобалізація освіти та науки має два полюси ідентичності: сферу соціально-системної функціональності і сферу індивідуального і родинного буття.

Для багатьох міжнаукових фахівців, **глобалізація освіти** – це процес, який створює **єдиний світ знань та науки, їхнього відтворення, соціальний світ, процес все-**

охоплюючий, завдяки якому весь світ стає у все більшому ступені взаємозалежним, стаючи, в кінці кінців, єдиним місцем. Тобто у цьому сенсі позиції, наприклад, Р. Робертсона, В. Робінсона та інших близькі до позиції канадського дослідника М. Маклюєна щодо так званого явища (й феномену) „*єдиного села*”.

Іноді глобалізація розглядається (та її складова – *глобалізація освіти та науки*) як багатоаспектний процес і заперечується уявлення про глобалізацію як свого роду „приливну хвилю”, яка стирає суспільні й громадські цінності і, крім того, не вважають її наслідком сучасної цивілізації, а сприймають її як умову, яка полегшує **модернізацію** і сприяє розвитку різних сучасних цивілізацій, підкреслюючи, що ми мешкаємо в умовах зростаючого усвідомлення цього процесу [14, с. 69–74; 9;17].

При цьому можна погодитися з інтерпретацією ідей і з поглядами І. Валерстайна стосовно того, що суспільна наука зробила велику помилку, інтерпретуючи зростання націй-держав як головну реальність „нового світу” і протиставляючи їм ідею комунітаризму, підйом якого нині є не тільки реакцією на швидку глобалізацію, а й відображає намагання зберегти і легітимізувати свою ідентичність у глобальних умовах [14, с. 71].

Виступаючи на підтримку відкритого комунітаризму, за якого індивіди соціалізуються на основі морально усвідомленого розуміння історії світу та інших спільнот, ці ж самі „*концептологи глобалістики*” підкреслюють, що відмітною рисою сучасної типології глобалізації є формування уявлення щодо світу (та **світу освіти і науки**) як спільноти розмаїття, яка охоплює цивілізаційні та інші форми останнього [див.: 4; 5; 6; 9; 13; 15; 16 та ін.].

Критичні погляди на формування досліджень, пов'язаних з глобалізацією, були висловлені в статті Р. Робертсона, у якій він наголошував, що попри всі спроби дати чітке визначення поняттю „*глобалізація освіти*”, насправді дослідники світового рівня з труднощами розуміють, чим вони займа-

ються і „частіше (і хибно) під глобалізацією загалом розуміють лише формування єдиного фінансового ринку” [12, с. 295], у якому відсутні будь-які кордони, або встановлення глобальної однорідності, коли місцеві соціокультурні ідентичності перетворюються у щось усереднене.

Оскільки глобалізація освіти – це складний процес, що містить інтерпретацію тожності й різниці універсалізму і партикуляризму в освітньо-наукових інститутах та **менеджменті освіти** [див.: 1;9;17], то існує необхідність застосувати в соціологічному мисленні просторові, синхронічні підходи і розглянути просторовий аспект особливостей і різниць. На підставі цього розглядають дискурси глобалізації загалом та глобалізації освіти і науки зокрема через призму:

1) регіональних або цивілізаційних контекстів, у дискурсах яких поняттю глобалізація освіти не приділяється уваги, коли, наприклад, в країнах Африки, Азії та Латинської Америки обговорюється необхідність створення власної оригінальної освіти і науки, яка, з одного боку, враховувала б конкретні цивілізаційні особливості, а з іншого – як протидія нав'язування Заходом свого універсального дискурсу;

2) *дисциплінарних дискурсів*, де глобалізація освіти, її процес розглядається у межах однієї дисципліни, коли, наприклад, в економічному дискурсі робиться акцент на зростання глобальної капіталістичної економіки, а теоретики світо-системного підходу на чолі з І. Валерстайном аналізують світовий розвиток за допомогою особливої версії економічної історії [16, с. 130–132];

3) ідеологічних дискурсів глобалізації (проти або за неї). Так, ліві бачать у глобалізації встановлення панування таких міжнародних установ, як СБ, МВФ і СОТ, а праві вважають її проявом світового зла або, навпаки, бачать у ній тріумфальні кроки капіталізму по всьому світу;

4) дискурсу за статевими ознаками – в діяльності феміністок убачають глобалізацію як прояв чоловічого панування.

Порівнюючи дві тенденції думок, можна помітити, що, з одного боку, відтворення

місцевих традицій не може бути забезпечене міжнародними організаціями та рухами при зміцненні національної держави як провідного гравця, а з іншого – що глобалізація освіти руйнує національну державу, в реальності ж діють обидві тенденції – формування світу без кордонів і зміцнення національної держави [див. 8].

Відомий соціолог Р. Робертсон одним із перших започаткував дослідження з проблем глобалізації, які він виклав у змістовній монографії „Globalization: Social Theory and Global Culture”, і виділив чотири взаємопов'язані елементи, що сформували кістяк глобальних процесів, – особистості, нації-держави, людство та світосистеми націй-держав, які об'єдналися у період 1870–1920 рр. [11, с. 87].

Отже, робиться висновок, що держави, їхні ідентичності та національні специфіки (у т. ч. – специфікації освіти та науки) не зникнуть, а, навпаки, виникнення націй-держав – це продукт глобальної дифузії, що організує глобальний простір. Більше того, поширення у XX ст. багато в чому подібних націй-держав пояснюється кристалізацією глобальної політичної культури [13, с. 69].

Зазначимо, що при цьому не стверджується, що все у світі є універсальним і стає однаковим.

У принципі, в цих дослідженнях головним є те, що наближає нас до розуміння *глобального цінного*, спираючись на те, що є спадкоємність процесів модернізації та глобалізації. Тобто процес переходу від сучасних спільностей, що базувалися на родинних і локальних зв'язках, до спільноти, яка базується на асоціативних структурах, коли зростає диференціація індивіда від спільноти, повторюється «в умовах глобалізації у глобальному масштабі, встановлюючи нові міжсоціальні відносини життя в сучасній спільноті» [4, с. 102].

Водночас, розглядаючи глобалізацію загалом та глобалізацію освіти і науки зокрема в *регіональних контекстах*, підкреслимо, що у більшості розмов вона зводиться до процесу, що стирає локальність, у тому

числі великомасштабну, яка є різноманітними формами етнічних націоналізмів.

Але таке тлумачення, на думку деяких дослідників [9;17], нехтує двома речами.

По-перше, те, що називається «локальним», фактично є транс- або надлокальним, коли підтримка такої локальності йде зверху та ззовні. По-друге, було мало спроб поєднати дискусію щодо час-і-простір зі складним питанням універсальності й партикулярності.

Посилаючись на Оксфордський словник неологізмів, наприклад, зазначають, що з одного боку, глокалізація – це поєднання понять *глобального* і *локального* в одне слово, а з іншого – воно наслідує японське поняття «*доचाкука*» (котре походить від «*дочаку*» – «жити на своїй землі»), яке означало сільськогосподарський принцип пристосування методів обробки землі до локальних умов, а згодом було перейнято японським бізнесом на позначення *глобальної локалізації* – глобального світогляду, пристосованого до локальних умов [13, с. 82]. При цьому зазначають і те, що якщо розглядати *ідею глокалізації* як суто капіталістичний бізнес-термін, то тоді слід відмовитися від нього [15, с. 63].

Те, що часто називають *локальним*, по суті є частиною глобального, тобто в цьому ракурсі глобалізація освіти означає пов'язування локальностей, і якраз наприкінці XIX ст. «відбувся велетенський організаційний ривок у спробах пов'язати локальності між собою на міжнародній або всепланетній основі» [15, с. 62–63]. При цьому намагаються довести, що глобалізація освіти (у найширшому розумінні – *стиснення світу освіти й науки*) передбачала й дедалі частіше передбачає творення та залучення локальності, а в підсумку – «глобалізація зазнає сьогодні рефлексивного перетворення, дедалі більше приймаючи проекти глокалізації як конститутивні ознаки сучасної глобалізації» [15, с. 68].

Значна кількість провідних авторів наголошує, що *глобальна проблематика* не виникла раптово у 1980-ті роки і що підґрунтям до неї слугували дослідження багатьох

педагогів, суспільствознавців, теологів, філософів, істориків і соціологів, хоча вони й не вживали термін «глобалізація освіти», а нині «глобалізація не тільки знаходиться у фокусі різних дисциплін, а й сама перетворює і критикує ідейні принципи та інституційні форми окремих дисциплін і реструктурує їхні взаємини» [10, с. 44].

При цьому у феномені «глобалізація» розрізняють чотири основні аспекти:

- культурний (сюди відносять й освітньо-виховний);
- соціальний (сюди включають і науково-інноваційний);
- політичний та
- економічний з оцінкою спрямованості глобалізації як рух світу до єдності, створення **єдиного соціокультурного й інтелектуально знаннєвого простору**, в якому зменшується значення територіальних кордонів, а саму тенденцію руху описують, використовуючи різні терміни: світова спільнота, світ-система, глобальна ойкумена, глобальна система, глобальна спільнота, глобальна освіта, глобальна наука, глобальні дослідження, світ як єдиний простір.

Загалом дослідники вважають, що найпростіший вихід із складності самого процесу глобалізації – це твердження, що існує багато різних шляхів руху світу до єдності, які не слід змішувати з ідеєю глобальної інтеграції, підкреслюючи, що сучасний світ в усе більшому ступені характеризується поширеною взаємозалежністю, взаємопов'язаністю і зростанням глобальної свідомості.

Загалом дослідники вважають, що найпростіший вихід із складності самого процесу глобалізації – це твердження, що існує багато різних шляхів руху світу до єдності, які не слід змішувати з ідеєю глобальної інтеграції, підкреслюючи, що сучасний світ в усе більшому ступені характеризується поширеною взаємозалежністю, взаємопов'язаністю і зростанням глобальної свідомості.

Водночас автори вважають і те, що, незважаючи на тенденцію підсилення створення регіональних об'єднань, нації-держави є головним місцем життя людей і відносини між ними і в межах них залишаються головними рисами людського існування. У такому випадку нації-держави стають усе більш мультикультурними і поліетнічними, а міждержавні відносини – все менш поляризованими [8, с. 32].

Заразом, з одного боку, глобалізацію слід розглядати в її найбільш загальному сенсі як відносно некерований процес довготри-

валості, а з іншого – її слід розглядати як проект і як процес. При цьому **довгострокова глобалізація освіти – це поєднання проекту і процесу**.

Крім того, глобалізація освіти – це не тільки західний проект, у якому інші країни є жертвами. Дослідники вважають, що треба визнати внесок інших спільнот у глобалізацію в минулому, нинішньому і майбутньому. «Треба дотримуватися балансу між парадигмою провин, що включає експлуататорів та їх жертв і парадигми рівності, в якій немає місця для сили та нерівності» [10, с. 7]. Тобто намагаються частину вини за формування нерівності у світі, чому сприяє глобалізація і яка зростає, перекласти з країн «золотого мільярда» на бідні країни.

Оскільки *глобалізація освіти не може без глобального розповсюдження ідей і моделей, що адаптуються до місцевих умов, то це означає не тільки те, що глобалізація освіти – самообмежуючий процес*, а й місцевий опір є формою глокалізації, коли люди свідомо намагаються локалізувати ті сили, які гомогенізують життя.

При цьому селективний відбір та інкорпорація нових культурних, економічних, соціальних, політичних та науково-освітніх моделей або їх сукупних елементів і неприйняття інших складає основу **процесів глокалізації**, протистояння яким у вигляді антиглобалізаційних рухів іноді характеризують як протест проти однобічної, переважно економічної глобалізації зверху (тобто глобалізму) і як показник зростання глобальної свідомості.

У цьому разі боротьба проти капіталістичної глобалізації посилює значення багатоаспектної, всеохоплюючої глобалізації [6, с. 109], тобто «руки вгору» і чекай, що з тобою зроблять глобалізатори, бо твій опір ще більше посилює їх тиск.

Загалом зазначимо, що за останні роки найбільші прояви і досягнення глобалізації та глокалізації відбулися у сфері споживчої культури, коли культура та економіка переплетені настільки, що такі поняття, як ринок, економіка, корпорація і т. ін. часто вважаються культурними феноме-

нами. Тобто відбувається процес стирання різниць і руйнування кордонів між культурою та економікою.

Р. Робертсон, спираючись на дослідження М. Алброу, сформулював п'ять стадій історії соціології: універсалізм, національні соціології, інтернаціоналізм, індигенізація і глобалізація [12].

Обґрунтування усіх стадій таке: на універсалістській стадії соціологія під впливом природних наук намагалася стати наукою всього людства, що базується на позачасових і перевірених законах та має джерелом ідеї Просвіти.

З кінця ХІХ ст. у країнах Заходу починають формуватися професійні національні школи соціології, які трансформують універсалізм під національні особливості.

Після закінчення Другої світової війни соціологія ввійшла у стадію інтернаціоналізації, яка під час «холодної війни» характеризувалася протистоянням двох моделей: усеохоплюючої (як вона могла бути всеохоплюючою, якщо їй протистояла інша модель?) і марксистського інтернаціоналізму.

Стадія індигенізації пов'язана з процесом деколонізації розвитку і виникненням Третього світу, який відкидав західні моделі розвитку і робив акценти на власні національно-культурні традиції і зближення з марксистськими моделями.

Нарешті, глобалізація освіти – це прямий результат взаємодії між націоналізмом та інтернаціоналізмом, усвідомлення інтенсифікації глобалізаційних процесів у всіх сферах життя, єдності світу як соціальної реальності. Процес глобалізації соціології відстає від реального процесу глобалізації, що потребує змін соціологічної теорії та освітніх програм [12, с. 306].

Торкаючись формування глобалістики як нової науки, вважаємо, що найбільший внесок у її становлення зроблений теорією світ-системи, представники якої стверджують, що за останні шість століть зі зростаючою швидкістю була сформована світова «соціальна система», яка заснована на розвитку капіталістичних відносин та експлуатаційному економічному обміні.

Але основна увага світ-системної теорії приділяється економічному фактору, який став спочатку на Заході, а потім і у світі провідним самостійним фактором суспільного життя. У реальності економіка взаємодіє з усіма іншими факторами, що характеризують діяльність і життя людства [16, с. 137].

Тоді як ринки (зокрема й **ринки освіти**) стають усе більш глобальними, реальна політика і громадські ідентичності обмежуються переважно межами окремих національних спільнот.

Є можливим розрізнити два основні аспекти глобалізації:

1) процеси, що відбуваються переважно всередині окремих спільнот або цивілізацій;

2) інтенсифікація відносин між різними спільнотами, цивілізаціями і культурами. При цьому перші дослідник визначає як онтологічні зміни, що впливають на інші спільноти і цивілізації, а другі – як філогенез глобального буття як єдиного цілого. Під філогенезом розуміють підсилення тенденції перетворення глобального буття як цілого у самостійний суб'єкт зі своєю власною логікою розвитку.

Тому сучасне глобальне людське буття має чотири основні компоненти:

- **національні спільноти** (у тому числі – **системи культури, політики, освіти, навчання і науки, економіки, управління тощо та їхні сформовані інститути**);

- *індивіди*;

- **система спільнот** (у тому числі – **системи освіти, навчання і науки, у межах яких здійснюється й їхня інституалізація**);

- людство.

Водночас перші два є основою для партикуляристських тенденцій у сучасному світі, включаючи зростання фундаменталізму.

Крім того, існує помітна тенденція до сити недбало розуміти глобалізацію як поняття, що відсилає до дуже великомасштабних явищ, тобто як царину для соціологів, котрі цікавляться великими макросоціальними проблемами, на відміну від тих, які дивляться з мікросоціальної або напев-

но локальної перспективи. Р. Робертсон вважає що тенденцію хибною. Вона належить до „міфології про глобалізацію” [14, с. 32], а також: «У більшості розмов про глобалізацію остання зводиться до процесу, що стирає локальність, зокрема великомасштабну локальність, виражену в різноманітних формах етнічних націоналізмів, які, очевидно, зринули останніми роками в різних частинах світу» [12, с. 293].

Однак, на нашу думку, ігнорується факт, що «локальне» значною мірою сконструйоване на транс- або надлокальній основі, тобто підтримка локальності значною мірою надходить згори та ззовні. Крім того, в дискусіях про глобалізацію недостатньо було спроб поєднати дискусію про час-і-простір зі складним питанням універсальності й партикуляризму.

Загалом проблеми глобального людського буття у все більшому ступені постають у вигляді ідеологічних, релігійних і

культурних рухів та специфіці освітньо-науккових систем і їхніх інститутів, форм менеджменту освіти і тому глобалістика (і зокрема **глобалістика освіти і науки**) нині повинна розглядатися як багатоаспектне поле людської діяльності.

В узагальненому сенсі глобалізація освіти, науки та навчання має, з одного боку, «стиснення» світу, а з іншого – усвідомлення світом самого себе (через осмислення та поширення й відтворення системи знань і навчання).

За таких обставин сучасна глобалізація освіти формує умови, у яких цивілізації, регіони, національні держави, корінні народи, позбавлені державності, конструюють свою історію, освіту, науку, навчання, виховання та ідентичність при зростанні у світі усвідомленості власної унікальності в народів і регіонів, унаслідок чого захист місцевих традицій та особливостей є глобальним феноменом.

REFERENCES

1. **Baron J., Brown R.V.** (Eds.) Teaching decision making to adolescents. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, 2011. 150 p.
2. **Burbules N.C.** Forthcoming in the International Encyclopedic Dictionary of Education, Routledge Publishing. URL: <http://www.ed.uiuc.edu/facstaff/burbules/ncb/papers/phed.html>.
3. **Clement St.** Handbook of education technology. London: Steven Hackbarth Books, 2004. 284 p.
4. **Combs A.** Humanism, education and future. Boston: Educational Leadership, 1998. 301 p.
5. **Dewey J.** Democracy and education. New York: The Free Press, Macmillan Company, 1966. 212 p.
6. **Kellner D.** New life conditions, subjectivities and literacies: Some comments on the Lukes reconstructive project // Journal of Early Childhood Literacy. 2002. Vol. 2 (1). P. 105–112.
7. **Kennedy P.M.** Preparing For The Twenty-First Century. New York: Random House, Vintage Books, 1994. 448 p.
8. **Knondker H., Robertson R.** Discourses of Globalization: Preliminary consideration // International sociology. L., 1999. Vol. 13, no 1. P. 25–40.
9. **Newby H.** Some Possible Futures for Higher Education, London: CVCP. URL: www.cvcp.ac.uk/WhatWeDo/Speeches. Richard W. P., L. Elder. Critical Thinking: Tools for Taking Charge of Your Professional and Personal Life. Upper Saddle River: FT Press, 2012. 384 p.
10. **Robertson R.** Globalization: An overview // Globalization: Critical Concepts sociology / Ed. by Robertson R. and White K. London, New-York, 2004. Vol. 1. P. 1–44.
11. **Robertson R.** Globalization: Social Theory and Global Culture (Published in association with Theory, Culture & Society). London: Sage Publications Ltd, 1995. 224 p.
12. **Robertson R.** Globalization and sociological study // Globalization: Critical Concepts sociology / Ed. by Robertson R. and White K. London, New-York: Routledge, 2004. Vol. 1. P. 291–308.
13. **Robertson R.** Interpreting globality // Globalization: Critical Concepts sociology / Ed. by Robertson R. and White K. London, New-York, 2014. Vol. 12. P. 86–94.
14. **Robertson R.** Values and globalization: Communitarianism and modernity // Globalization: Critical concepts in Sociology / Ed. By Robertson R. and White K. London; New-York: Routledge, 2004. Vol. 4. P. 69–74.
15. **Robinson W.I.** A theory of global capitalism: Production, class and state in a transnational world. Baltimore; London: Johns Hopkins univ. press, 2014. 200 p.
16. **Sintschenko V.V.** Globale Weltbild der Moderne auf dem Weg zu einem neuen Bewusstsein. Der homo oecologicus universalis («des globalen kologischen Menschen») als gesellschaftlichen und wirtschaftsmodell // Creative Economics and Social Innovations. 2017. No 1–7 (18). S. 126–140.
17. **Warwick D.** The Future Business of Universities, Speech to the Association of Business Schools. URL: www.universitiesuk.ac.uk.